

6. Наманган вилоятининг статистик ахборотномаси, 2017. январь-декабр. Наманган, 2018.

7. www.stat.uz – Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси расмий веб-сайти маълумотлари.

8. www.namstat.uz – Наманган вилоят статистика бошқармаси расмий веб-сайти маълумотлари.

О.Р. Мадаминжонов, илмий раҳбар Б.Н. Дедажанов
Наманган муҳандислик-технология институти
Наманган, Ўзбекистон
Oxunpopsang95@gmail.com

ИҚТИСОДИЁТНИ ЛИБЕРАЛЛАШТИРИШ ШАРОИТИДА ЭКСПОРТГА МЎЛЖАЛЛАНГАН ТАШҚИ ИҚТИСОДИЙ ФАОЛИЯТНИ ТАРТИБГА СОЛИШ ЗАРУРЛИГИ

Аннотация. Мақолада ташқи иқтисодий фаолият, экспортга мўлжалланган ташқи савдони тартибга солиб туриш бугунги куннинг долзарб масалаларидан бири эканлиги ёритилган. Ўзбекистон Республикасига валюта оқимини ошириш мақсадида импорт маҳсулотлар улушини камайтириш ва экспорт маҳсулотлар ҳиссасини кўпайтириш лозимлиги таъкидланган. Шунингдек республиканинг ташқи савдо айланмаси кўрсаткичлари, ташқи иқтисодий фаолиятини тартибга солишни таъминловчи томонлар кўрсатиб ўтилган.

Калит сўзлар: ташқи савдо сиёсати, экспортни қўллаб-қувватлаш, экспорт фаолиятини либераллаштириш, экспорт салоҳиятини кенгайтириш, ташқи савдо айланмаси, жаҳон иқтисодиётининг ривожланиш омиллари.

Эркин иқтисодиётни барпо қилишда ташқи иқтисодий фаолиятни ривожлантириш, экспортни қўллаб-қувватлаш ва рағбатлантиришнинг ўрни жуда катта аҳамиятга эга. Чунки иқтисодиётни ривожланиши, аҳоли турмуш даражасини ошишида ташқи савдо сиёсати муҳим ўринни эгаллайди. Иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш шароитида рақобатбардош маҳсулотлар ишлаб чиқаришни талаб этмоқда.

Бугунги кунда экспортга мўлжалланган ташқи иқтисодий фаолиятни бошқаришнинг ўзига хос тизимларини тезкор шакллантириш ва ташқи иқтисодий алоқаларни йўлга қўйиш тамойилларини ишлаб чиқариш, республиканинг жаҳон иқтисодий тизимига интеграциялашуви йўлларида белгилаб олинган вазифалар бажарилишига алоҳида эътибор кучайтирилмоқда. Лекин, мамлакатимизда ташқи иқтисодий фаолиятни ривожлантириш, экспортни қўллаб-қувватлаш ва рағбатлантиришни такомиллаштириш борасида бир қатор тўсиқлар ва муаммоларнинг борлиги, бу соҳада ҳали қилиниши лозим бўлган ишларнинг мавжудлигидан далолат беради. Президентимиз таъкидлаганларидек: “Бизда улкан резервлар бор. Лекин шунга қарамасдан, ўтган йили жами 1 миллиард 540 миллион долларлик прогноз кўрсаткичлари бажарилмай қолди. Бизнинг маҳсулотимиз экспорт қилинадиган мамлакатлар сони 2010 йилгана сбатан 176 тадан 138 тага камайган” [6].

Ташқи иқтисодий фаолиятдаги мавжуд муаммоларни бартараф этиш, бу фаолиятни ривожлантириш, экспортни қўллаб-қувватлаш борасидаги қатор вазифаларни бажарилишини таъминлаш ва соҳада иқтисодий ўсиш даражасини

ошириб бориш мақсадида 2017— 2021-йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси ишлаб чиқилди. Унда экспорт фаолиятинилибераллаштириш ва соддалаштириш, экспорт таркибини ва географиясини диверсификация қилиш, иқтисодий тармоқлари ва ҳудудларнинг экспорт салоҳиятини кенгайтириш ҳамда сафарбар этишга алоҳида эътибор қаратилган. Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан ташқи иқтисодий фаолиятни янада ривожлантиришга тааллуқли ПФ-5587-сонли Фармони, ПҚ-4069-сонли, ПҚ-4297-сонли, ПҚ-4337-сонли қарор ва фармонлари қабул қилинди [1, 2, 3, 4, 5].

Юқоридагилардан келиб чиқиб, айтишимиз мумкинки, бугун ҳар бир мамлакат иқтисодийнинг жаҳон иқтисодиёти билан, ички бозорнинг ташқи бозор билан ўзаро ҳамкорлиги учун сифат жиҳатидан янги негизларни шакллантирадиган, туб бозор ўзгартиришларини амалга ошириш объектив равишда ташқи иқтисодий омилни кучайтиришни тақозо этмоқда. Буларнинг ҳаммаси Ўзбекистоннинг янги ташқи иқтисодий сиёсатини ва руёбга чиқариш механизмини ишлаб чиқишни талаб этмоқда.

Маълумки, ташқи иқтисодий сиёсатнинг асосий таркибий қисмлари – ташқи савдо сиёсати (экспорт ва импорт сиёсатини ўз ичига олади), чет эл инвестицияларини жалб этиш ва хориждаги миллий сармоя қўйилмаларини тартибга солиш соҳасидаги сиёсат, валюта сиёсатикабиларни ўз ичига олади. Бундан ташқари, алоҳида олинган давлатлар ва минтақалар билан ташқи иқтисодий операцияларни жуғрофий жиҳатдан мувозанатлаштириш вазифалари ҳам ташқи иқтисодий сиёсатни хал этадики, бу ҳол мамлакатнинг иқтисодий хавфсизлигини таъминлаш билан боғланган. Самарали ташқи иқтисодий сиёсатни шакллантириш учун унинг асосий қоида(принцип)ларини аниқ ва равшан белгилаш лозим. Шунинг учун экспортга мўлжалланган ташқи савдони тартибга солиб туриш бугунги куннинг долзарб масалаларидан бири ҳисобланади.

1-жадвал

Ўзбекистоннинг ташқи савдо айланмаси

Кўрсаткичлар	2014 йил	2015 йил	2016 йил	2017 йил	2018 йил
Ташқисавдоайланмаси, млн.долл.	27530	24924	24232	26566	33430
Экспорт	13546	12508	12095	12554	13991
Импорт	13984	12417	12138	14012	19439
<i>савдобалансисальдоси</i>	-438,6	91	-43	-1458,7	-5448,5
<i>шужумладан:</i>					
МДХмамлакатларибилан	12093	9548,9	8388,1	9084,6	12144
Экспорт	6772,5	5230,3	4338,3	4080,1	5003,1
Импорт	5320,1	4318,6	4049,8	5004,5	7141,3
<i>савдобалансисальдоси</i>	1452,4	911,7	288,5	-924,4	-2138,2
<i>Утганйилганисбатанфоизда</i>					
Ташқисавдоайланмаси	97,4	90,5	97,2	109,6	125,8
Экспорт	94,6	92,3	96,7	103,8	111,4
Импорт	100,3	88,8	97,8	115,4	138,7

Мамлакатда экспорт салоҳияти қанчалик катта бўлса, бу мамлакатга хорижий валютани кириб келиши шунчалик ортиб боради. Ўз-ўзидан маълумки, бу мамлакатда валюта етишмовчилиги кам сезилади, миллий валютанинг ҳам хорижий валютага нисбатан қиймати ошиб боради. Шундай экан бугунги кунда ҳам республикамизда

импорт маҳсулотлар улушини камайтириш ва экспорт маҳсулотлар ҳиссасини кўпайтириш ҳамда республикамизга валюта оқимини ошириш мақсадида бир қатор чора тадбирлар амалга оширилмоқда. Бу ташқи савдо операцияларида ўз кўрсаткичларини намоён қилмоқда.

Қуйидаги жадвал маълумотларига кўра, республикамизнинг ташқи савдо айланмаси 2018 йилда 33430,0 млн долларни ташкил қилди. Шундан экспорт 13991 млн. долларга, импорт эса 19439 млн. долларга тенг бўлганлиги кўришимиз мумкин. Умумий савдо баланси сальдоси эса 5448,5 млн доллар бўлиб, импорт амалиётини экспортга нисбатан кўплиги билан асосланади [7]. Ташқи савдода МДҲ мамлакатлари ва бошқа мамлакатлар билан савдо жараёнида импорт амалиётини экспортга нисбатан кўплигини таъкидлаб ўтишимиз мумкин. Экспорт таркибида асосий ўсиш улушлари энергия манбалари ва нефть маҳсулотлари, қора ва рангли металллар, хизматларни кўпайиши ҳисобига бўлса, экспортни камайишини озиқ-овқат маҳсулотлари, кимё маҳсулотлари ва ундан тайёрланган буюмлар, машина ва асбоб-ускуналар улушини камайиши ҳисобига бўлган.

Мамлакатимизнинг ташқи савдо кўрсаткичларини ўзгариши ташқи мамлакатлар билан ўзаро иқтисодий алоқаларига боғлиқ бўлганлиги сабабли, иқтисодиётимизда маълум таъсирда бўлишини айтиб ўтишимиз мумкин. Унда жаҳон иқтисодиётининг ривожланиш суръатлари омилларида кўриш мумкин. Жаҳон иқтисодиётининг ривожланиш суръатлари қуйидаги асосий омиллар: ривожланган ва ривожланаётган мамлакатларда иқтисодий фаолликнинг юқори бўлиши; иқтисодиётда меҳнат унумдорлигининг ортиши; ривожланган ва ривожланаётган йирик мамлакатларда ялпи талабнинг барқарор ошиши, глобал инвестицион фаоллик жонланишининг давом этиши натижасида ишлаб чиқаришнинг янада кенгайиши ҳамда халқаро савдо кўрсаткичлари ўсиши; ўзаро иқтисодий алоқаларнинг ривожланиб бориши билан изоҳланади.

Демак, Ўзбекистоннинг ташқи савдо динамикаси ва унинг ўзгаришида ташқи ва ҳамкор мамлакатлардаги иқтисодий ўзгаришлар, шароитлар сезиларли таъсир этади. Республикаимизнинг савдо ҳамкорлари ҳисобланган давлатлардаги иқтисодий ўсиш даражасини ошиб бориши, мамлакатимизни ушбу давлатлар билан иқтисодий фаолиятини ривожланишиб боришига, шунингдек ташқи савдо айланмасини ўсишига ижобий таъсир этади.

Ўзбекистон Республикасининг ташқи иқтисодий сиёсати мустақилликнинг дастлабки босқичларида қуйидаги вазифаларни хал этди: экспорт-импорт операцияларини марказлаштиришдан чиқариш; давлат эҳтиёжлари учун товарлар экспорти ва импорти устидан назоратни кучайтириш; давлат учун стратегик муҳим ҳисобланмайдиган товарлар экспортини соддалаштириш; стратегик муҳим товарлар экспортдан олинган валюта тушуми устидан назоратни кучайтириш; давлат сиёсатининг барча чораларини қўллаб чет эл инвестициялари жалб этилишини ва экспорт салоҳиятини ривожлантиришни рағбатлантириш [8].

Жаҳон тажрибасининг гувоҳлик беришича, иқтисодиётнинг ҳолати кескин ёмонлашган, инфляциялар ва ички ҳамда жаҳон нархлари ўртасида кескин тафовутлар пайдо бўлган даврларда ҳукумат чекланган ресурсларни сафарбар қилиш ва яхшироқ ишлатишни кўзлаб, экспорт-импорт операцияларини тартибга солишнинг маъмурий воситаларига мурожаат қилишга мажбур бўлади. Бироқ, маъмурий тартибга солиш репрессив тусдаги қаттиққўл воситалардан фойдаланишга олиб келмаслиги керак. Бундай воситаларнинг жаҳон амалиёти томонидан ишлаб чиқилган бутун мажмуидан фойдаланиш лозим. Бу чораларнинг мақсади савдони чеклаш эмас, балки унинг ривожланишини назорат қилиш бўлиши керак.

Давлатнинг асосий вазифаси эса – ҳар томонлама ёрдам кўрсатиш ва ушбу субъектларнинг ташқи иқтисодий фаолиятини енгиллаштиришдир. Давлатнинг ташқи иқтисодий фаолиятини тартибга солишда қуйидагилар таъминланиши керак:

- мамлакат корхоналарининг машина ва ускуналар, технология ва ахборотлар, сармоялар жаҳон бозорларига, транспорт коммуникацияларига кира олиши;

- чет эл мамлакатлари ва уларнинг савдо-иқтисодий гуруҳлари, ташкилот ва иттифоқлари билан муносабатларда қулай савдо ва сиёсий тартибни барпо этиш, МДХ мамлакатлари билан муносабатларда турли савдо-иқтисодий ғовларни бартараф этиш;

- халқаро ташкилотлар билан ўзаро муносабатларда валюта-молия муаммоларини узоқ муддатга тартибга солиш;

- Ўзбекистон Республикасининг ташқи иқтисодий манфаатларини ҳимоя қиладиган самарали тизимни шакллантириш (валюта, экспорт, божхона назорати ва ҳоказо).

Шу тариқа, ташқи иқтисодий сиёсат ҳар қандай миллий иқтисодиётнинг тараққиётини таъминлайдиган муҳим воситадир. Демак, иқтисодиётни либераллаштириш шароитида экспортга мўлжалланган ташқи иқтисодий фаолиятни тартибга солиш зарурлиги- юзага келиши мумкин бўлган салбий оқибатлар ва ноқонуний ишларни олдини олиш, ҳамда иқтисодиётимизнинг динамик ривожланишини таъминлашдан иборатдир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли фармони.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 29 ноябрдаги “Маҳаллий ишлаб чиқарувчиларнинг экспорт салоҳиятини янада рағбатлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5587-сон Фармони.

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 20 декабрдаги “Экспортга кўмаклашиш ва уни рағбатлантиришни кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4069-сон Қарори.

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 23 апрелдаги ПҚ-4297-сонли “Ташқи иқтисодий фаолиятни амалга оширишда маъмурий тартиб-таомилларни янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори.

5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 24 майдаги ПҚ-4337-сонли “Экспорт фаолиятини молиялаштириш ва суғурта ҳимояси механизмларини кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори.

6. *Мирзиёев Ш.М.* Вазирлар Маҳкамасининг мамлакатимизни 2016 йилдаги ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунларини ҳар томонлама таҳлил қилиш ҳамда республика ҳукуматининг 2017 йил учун иқтисодий ва ижтимоий дастури энг муҳим йўналишлари ва устувор вазифаларини белгилашган бағишланган кенгайтирилган мажлисидаги маърузаси. 2017 йил 14 январь.

7. Ўзбекистон Республикаси Давлат Статистика қўмитаси маълумотлари. 2014-2018 йй.

8. *Абдурашидова Н.А.* Ўзбекистон Республикасининг экспорт ва импорт тизимини ривожлантиришнинг асосий йўналишлари. “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. № 4, июль-август, 2016 йил.